Parlament Europejski
2019-2024

Komisja Kultury i Edukacji

2023/2112(INI)

14.9.2023

PROJEKT SPRAWOZDANIA

w sprawie europejskiej świadomości historycznej
(2023/2112(INI))

Komisja Kultury i Edukacji

Sprawozdawca: Niyazi Kizilyürek

SPIS TREŚCI

Strona

PROJEKT REZOLUCJI PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO 3

UZASADNIENIE 7

PROJEKT REZOLUCJI PARLAMENTU EUROPEJSKIEGO

w sprawie europejskiej świadomości historycznej
(2023/2112(INI))

Parlament Europejski,

– uwzględniając art. 165 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej,

– uwzględniając swoją rezolucję z 19 września 2019 r. w sprawie znaczenia europejskiej pamięci historycznej dla przyszłości Europy[1],

– uwzględniając swoją rezolucję z 2 kwietnia 2009 r. w sprawie świadomości europejskiej i totalitaryzmu[2],

– uwzględniając rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/692 z 28 kwietnia 2021 r. ustanawiające program „Obywatele, równość, prawa i wartości" oraz uchylające rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1381/2013 i rozporządzenie Rady (UE) nr 390/2014[3],

– uwzględniając przeprowadzone przez parlamentarną Komisję Kultury i Edukacji badanie pt. „Europejska pamięć historyczna: strategie polityczne, wyzwania i perspektywy"[4],

– uwzględniając przeprowadzone przez parlamentarną Komisję Kultury i Edukacji badanie pt. „Europejska tożsamość"[5],

– uwzględniając art. 54 Regulaminu,

– uwzględniając sprawozdanie Komisji Kultury i Edukacji (A9-0000/2023),

A. mając na uwadze, że złożona, pełna konfliktów i budząca spory przeszłość Europy stanowi zarówno wyzwanie, jak i szansę na integrację europejską;

B. mając na uwadze, że niesprawiedliwość ze względu na płeć, przekonania lub pochodzenie etniczne, między innymi w formie antysemityzmu i antycyganizmu, od wieków stanowi nieodłączną część historii Europy;

C. mając na uwadze, że historii nigdy nie można relatywizować, zniekształcać ani fałszować do celów politycznych;

---

[1] Dz.U. C 171 z 6.5.2021, s. 25.
[2] Dz.U. C 137 E z 27.5.2010, s. 25.
[3] Dz.U. L 156 z 5.5.2021, s. 1.
[4] Badanie – „Europejska pamięć historyczna: strategie polityczne, wyzwania i perspektywy" (druga edycja), Parlament Europejski, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Wewnętrznej Unii Europejskiej, Departament Tematyczny ds. Polityki Strukturalnej i Polityki Spójności, kwiecień 2015 r.
[5] Badanie – „Europejska tożsamość", Parlament Europejski, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Wewnętrznej Unii Europejskiej, Departament Tematyczny B ds. Polityki Strukturalnej i Polityki Spójności, kwiecień 2017 r.

D. mając na uwadze, że negowanie historii stanowi poważne zagrożenie, prowadzi do braku zaufania i konfliktów między ludami i narodami oraz osłabia starania na rzecz sprawiedliwości historycznej i pojednania;

E. mając na uwadze, że zajmowanie się przeszłością wymaga jak największej bezstronności, obiektywizmu i powściągliwości zarówno w badaniach historycznych, jak i w sferze politycznej;

F. mając na uwadze, że pamięć historyczna ma w sobie dużą dozę subiektywizmu, ponieważ wybieranie, co zapamiętać i jak zinterpretować przeszłość, zawsze wiąże się z ocenami wartościującymi;

G. mając na uwadze, że chociaż istnieją *fakty* historyczne oparte na profesjonalnej pracy historyków, nie ma jednej monolitycznej, niepodważalnej i stale utrzymującej się *prawdy* historycznej, którą jakaś grupa lub naród może zmonopolizować i upierać się, że należy ona wyłącznie do nich;

H. mając na uwadze, że promowanie krytycznej świadomości historycznej ponad granicami – między innymi poprzez edukację – jest kluczowe, by Europejczycy mogli pogodzić się z przeszłością, raźnie stawiać czoła teraźniejszości i pracować na rzecz wspólnej przyszłości;

I. mając na uwadze, że europejska świadomość historyczna jest rozumiana jako indywidualna i zbiorowa umiejętność rozumienia, (samo)krytycznej oceny i wyciągania wniosków z historii, ułatwiająca uznanie nierozerwalnego związku i współzależności między przeszłością, teraźniejszością i przyszłością;

Rozliczanie (mrocznej) przeszłości Europy jako zagrożenie i szansa

1. przyznaje, że z uwagi na różnorodne i często rozbieżne historie europejskich narodów i państw wszelkie działania na rzecz radzenia sobie z historią na ponadnarodowym szczeblu politycznym są trudne i potencjalnie niebezpieczne oraz że próby regulowania upamiętniania i interpretacji przeszłości zawsze okazują się wyzwaniem;

2. podkreśla potencjał zasady „historia nauczycielką życia” i uważa, że mroczne oblicza historii Europy – w tym totalitaryzm, rasizm, szowinizm i kolonializm – to nie tylko dobitne przypomnienie błędów, których nie można powtórzyć, ale również wezwanie do wspólnego działania dla dobra demokratycznych i otwartych społeczeństw w Unii i na świecie;

3. uważa, że każdy demokratyczny organ polityczny musi podchodzić do historii w sposób odpowiedzialny, oparty na faktach i krytyczny, aby uwrażliwiać obecne i przyszłe pokolenia tak na osiągnięcia, jak i na niedociągnięcia przeszłości, wzmacniać autorefleksyjny dyskurs publiczny oraz zrozumienie i pojednanie wewnątrz poszczególnych grup społecznych, narodów i państw oraz między nimi;

Polityka przeszłości w Unii Europejskiej – ocena krytyczna

4. podkreśla, że potrzebna jest uczciwa ocena „polityki przeszłości” UE, poprzez którą stara się ona zwiększać legitymizację projektu europejskiego i wzmacniać poczucie

przynależności Europejczyków, w równym stopniu uwzględniająca sukcesy i istniejące niedociągnięcia;

5. uznaje szereg wcześniejszych i obecnych inicjatyw na szczeblu europejskim, które służą wspieraniu wspólnej europejskiej pamięci historycznej, w tym Dzień Pamięci o Ofiarach Holokaustu, Europejski dzień pamięci ofiar wszystkich reżimów totalitarnych i autorytarnych, ustanowienie specjalnego komponentu pamięci o przeszłości w dawnych programach „Europa dla Obywateli” i obecnych programach „Obywatelstwo, równość, prawa i wartości” oraz różne rezolucje Parlamentu, na przykład rezolucję z 19 września 2019 r. w sprawie znaczenia europejskiej pamięci historycznej dla przyszłości Europy;

6. wyraża zaniepokojenie utrzymującą się ukrytą konkurencją i częściową niekompatybilnością między różnymi ramami i kulturami pamięci w Unii, zwłaszcza między Europą Zachodnią i Wschodnią;

7. uznaje, że obawy Unii związane głównie tym, że opowiadanie historii europejskiej od negatywnej strony, przez co koszmary przeszłości, zwłaszcza nazizm i stalinizm, tworzą „negatywny mit założycielski”, z jednej strony zapewnia silne poczucie celu projektu europejskiego, ale z drugiej grozi pielęgnowaniem teleologicznej, nadmiernie uproszczonej, czarno-białej wizji historii, co może utrudniać pełne zrozumienie skomplikowanej przeszłości Europy i ograniczać chęć do kwestionowania stereotypów i świętych krów historii narodowej;

Oparta na wiedzy europejska świadomość historyczna

8. uznaje, że szersze i bardziej całościowe rozumienie historii Europy jest konieczne, aby wykształciła się (samo)krytyczna europejska świadomość historyczna, czemu posłuży zwłaszcza poszerzenie obszaru zainteresowania obecnych europejskich inicjatyw na rzecz pamięci o przeszłości;

9. podkreśla znaczenie odejścia od europejskiej „kultury pamięci”, która jest w przeważającej mierze odgórna i nastawiona na określanie, co Europejczycy powinni pamiętać, w kierunku oddolnej i kierowanej przez obywateli „kultury pamiętania”, opartej na wspólnych zasadach i wartościach europejskich, skupiającej się na rozwijaniu zdolności do krytycznego przepracowywania przeszłości na szczeblu krajowym i europejskim;

10. uznaje kluczowe znaczenie oparcia europejskiego podejścia do przeszłości o nasze podstawowe wartości, takie jak humanizm, tolerancja, demokracja i praworządność, oraz stworzenia otwartego pola do dyskusji, co umożliwi zajęcie się trudnymi elementami narodowych historii oraz wzajemne zrozumienie i pojednanie zarówno wewnątrz narodów europejskich, jak i między nimi;

11. wzywa państwa członkowskie do przeglądu obecnych programów i metodologii nauczania, aby przesunąć nacisk z historii narodowej na historię europejską i globalną oraz skupić się w większym stopniu na ponadnarodowej pamięci historycznej, w szczególności przez uwzględnienie różnych interpretacji tego samego okresu historycznego i tego samego wydarzenia oraz wspieranie stylów nauczania, które przedkładają refleksję i dyskusję ponad przekazywanie wiedzy i są przede wszystkim nastawione na nauczenie uczniów *jak*, a nie *co* myśleć;

12. wzywa państwa członkowskie do zapewnienia nauczycielom (historii) zindywidualizowanych szkoleń, które umożliwią im poznanie ponadnarodowych aspektów historii, odpowiednich metod dydaktycznych i zasad nowoczesnego nauczania i których głównym celem będzie kształcenie autorefleksyjnych młodych ludzi;

13. wzywa Komisję i państwa członkowskie do wzmocnienia narzędzi dostępnych obecnie na szczeblu europejskim, aby rozwijać (samo)krytyczną europejską świadomość historyczną – obejmuje to zwłaszcza program Erasmus+, który promuje mobilność i międzykulturowe uczenie się jako kluczowe narzędzia lepszego rozumienia innych kultur i narodów, oraz programu CERV, który wspiera transgraniczne projekty pamięci o przeszłości i promuje zaangażowanie obywatelskie;

14. zwraca się do instytucji europejskich, państw członkowskich, instytucji edukacyjnych i podmiotów społeczeństwa obywatelskiego, by bardziej zdecydowanie starały się powstrzymywać od wszelkich prób wykorzystywania historii do celów politycznych i reagować na takie próby oraz zwalczać negowanie historii zarówno w Unii Europejskiej, jak i poza nią;

Spojrzenie na spuściznę przeszłości i przyszłość UE

15. opowiada się za ideałami kultury pamiętania i świadomości historycznej w oparciu o wspólne europejskie wartości i praktyki podchodzenia do przeszłości bez nadmiernego spłaszczania lub upraszczania historii;

16. wyraża nadzieję, że krytyczna autorefleksja wokół historii i odpowiedzialności historycznej na szczeblu krajowym doprowadzi do powstania prawdziwie europejskiego refleksyjnego dyskursu o przeszłości kontynentu, przy czym historia nie będzie nadużywana do celów politycznych;

17. przewiduje, że krajowe pamięci zbiorowe będą współtworzyć i ostatecznie połączą się w europejską sferę publiczną, w której krajowe kultury pamięci będą raczej się uzupełniać niż ze sobą rywalizować, oraz że historia stanie się przedmiotem działań obywatelskich zamiast politycznych;

°

° °

18. zobowiązuje swoją przewodniczącą do przekazania niniejszej rezolucji Radzie i Komisji.

UZASADNIENIE

Niezbywalna wartość świadomości historycznej wynika z podstawowego założenia, że wiedza o historii nie tylko jest wartością samą w sobie, ale również wspiera nas w rozumieniu teraźniejszości i kształtowaniu przyszłości.

W istocie – świadomość historyczna pomaga nam interpretować przeszłość oraz ustalać, kim jesteśmy, w jakim momencie się znajdujemy oraz jak uczestniczymy w kontynuowaniu opowieści, która ostatecznie stanie się historią. Innymi słowy, świadomość historyczna nie tylko pomaga rozwijać wrażliwość wobec przeszłości i jej zrozumienie, ale także zwiększa samoświadomość nas samych jako Europejczyków w odniesieniu do historii.

Krytyczny przegląd przeszłości nie powinien jednak ograniczać się do zwracania uwagi na ofiary reżimów autorytarnych i totalitarnych – należy ponownie ocenić wszystkie mroczne strony europejskiej historii, w tym kolonializm, rasizm, łamanie praw człowieka i historyczną niesprawiedliwość wobec kobiet.

Mając to na uwadze, niniejsze sprawozdanie Parlamentu Europejskiego w sprawie europejskiej świadomości historycznej składa się z czterech części.

- W pierwszej części („Rozliczanie (mrocznej) przeszłości Europy jako zagrożenie i szansa") podkreślono znaczenie odpowiedzialnego i krytycznego podejścia do historii jako warunku *sine qua non,* jako nieodzownej potrzeby wyciągnięcia wniosków z naszej przeszłości.

- W części drugiej („Polityka przeszłości w Unii Europejskiej – ocena krytyczna") opisano niebezpieczeństwo pielęgnowania teleologicznej i uproszczonej narracji historycznej, w której okrucieństwa przeszłości służą jako „negatywny mit założycielski" integracji europejskiej.

- Część trzecia („Oparta na wiedzy europejska świadomość historyczna") dotyczy rozwoju opartej na faktach europejskiej świadomości historycznej oraz opisuje sposoby osiągnięcia tego celu.

- Część czwarta i ostatnia („Spojrzenie na spuściznę przeszłości i przyszłość UE") propaguje nową „kulturę pamiętania", która buduje świadomość historyczną, a jej fundamentami są wspólne europejskie wartości i praktyki.

1. Rozliczanie (mrocznej) przeszłości Europy jako zagrożenie i szansa

Jak przy kilku okazjach słusznie zauważył Jacques Delors, obywatele Europy „nie mogą zakochać się w jednolitym rynku" (1989)[1]. Dla rozwinięcia się poczucia wspólnej przynależności niezbędne są prace nad pamięcią zbiorową, ponieważ pamięć zbiorowa jest kluczem do tworzenia i wzmacniania tożsamości grupowej.

[1] Delors, Jacques (1989). Oświadczenie o ogólnych kierunkach polityki Komisji przedstawione Parlamentowi Europejskiemu przez przewodniczącego Komisji Jacques'a Delorsa i odpowiedź na późniejszą debatę parlamentarną. Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich (Biuletyn Wspólnot Europejskich, dodatek nr 1/89), s. 6.

Nie istnieje jednak jedna konkretna europejska pamięć zbiorowa. Wspomnienia narodów i ludów tworzących UE są pełne wojen, konfliktów i sporów. Jeśli zatem chcemy stworzyć pamięć zbiorową, musimy zainicjować proces *Vergangenheitsbewältigung* („rozliczenie się z przeszłością" / „przezwyciężanie przeszłości"), zwłaszcza aby naprawić przeszłość w sposób krytyczny i znaczący zarówno na szczeblu państw członkowskich, jak i Unii Europejskiej.

2. Polityka przeszłości w Unii Europejskiej – ocena krytyczna

Z historycznego punktu widzenia nie należy postrzegać Europy jako jednolitej cywilizacji i przestrzeni geopolitycznej. Taka wizja przeszłości, jak już w 1939 r. zauważył Norbert Elias, opiera się na tradycji orientalizmu, kolonializmu i antykomunizmu[2]. Ostatecznym celem europejskiej polityki na rzecz pamięci nie może być rozwijanie wyobrażonego poczucia wspólnej przeszłości, a wytyczenie jasnego kierunku dla przyszłości UE i wzmocnienie wspólnego poczucia przynależności europejskiej.

Giorgio Agamben słusznie twierdzi, że jeśli idea Europy ma jakiekolwiek znaczenie, polega ona na tym, że Europejczycy – w przeciwieństwie do Azjatów czy Amerykanów – „mogą dotrzeć do swojej prawdy jedynie przez konfrontację z przeszłością, jedynie przez rozliczanie rachunków ze swoją historią"[3].

W 2013 r. przewodniczący Rady Europejskiej Herman Van Rompuy zauważył, że „nam, Europejczykom, zdarza się przeoczyć ciężar najnowszej historii – to, jak patrzą na nas ludzie w niektórych częściach świata"[4]. Dwa badania przeprowadzone dla Komisji Kultury i Edukacji Parlamentu Europejskiego zatytułowane „Europejska pamięć historyczna: strategie polityczne, wyzwania i perspektywy"[5] oraz „Europejska tożsamość", na których opiera się niniejsze sprawozdanie, wyraźnie pokazują, że choć w oficjalnych dyskursach UE często mówi się o przeszłości, to na szczeblu europejskim zbyt rzadko zajmujemy się „trudnymi przeszłościami".

Faktem jest, że czasami Unia Europejska odkłada wspomnienia o okrucieństwie europejskiego kolonializmu i imperializmu na bok dla dobra współpracy i interesów gospodarczych. To sprawa najwyższej wagi, abyśmy unikali tego rodzaju selektywnego podejścia do przeszłości oraz odważyli się zmierzyć z wieloma nieprzyjemnymi elementami naszej historii.

Faktem jest jednak również, że Unia rozmyślnie podjęła działania, by poradzić sobie z trudną przeszłością czy też przeszłościami Europy: angażuje się w prace nad pamięcią i przeznacza duże środki na ten cel.

3. Oparta na wiedzy europejska świadomość historyczna

---

[2] Zob. Elias, Norbert (1939). *Über den Prozeß der Zivilisation* (2 tomy). Bazylea: Verlag Haus zum Falken. Wydanie polskie: Elias, Norbert (2011). *O procesie cywilizacji*. Warszawa: W.A.B., tłum. Tadeusz Zabłudowski i Kamil Markiewicz.

[3] Agamben, Giorgio (2017). *Creazione e anarchia. L'opera nell'età della religione capitalista*. Vicenza: Neri Pozza

[4] Van Rompuy, Herman (2013). *„Europe in the World"* [Europa w świecie]. Wykład przewodniczącego Rady Europejskiej Hermana von Rompuya na Regent's University w Londynie (EUCO 189/13), s. 6.

[5] Prutsch, Markus J. (2015 [wydanie drugie]). *European Historical Memory: Policies, Challenges and Perspectives* [Europejska pamięć historyczna: strategie polityczne, wyzwania i perspektywy]. Bruksela: Parlament Europejski, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Zewnętrznej Unii Europejskiej; Prutsch, Markus J. (2017). *European Identity* [Europejska tożsamość]. Bruksela: Parlament Europejski, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Zewnętrznej Unii Europejskiej.

Nie możemy budować europejskiej pamięci zbiorowej wyłącznie na negatywnym micie założycielskim, ponieważ utrudnia to krytyczną analizę przeszłości.

Unia Europejska to wspólnota losów (*Schicksalsgemeinschaft*) i tak również powinna być rozumiana, a nie jako wspólnota jednej pamięci zbiorowej. W ten właśnie sposób należy patrzeć na „historyczną podróż" Europejczyków.

Oto, jakie znaczenie ma świadomość historyczna: jest odpowiednim narzędziem, które pomaga nam określić, jak rozumiemy historię i jak się do niej odnosimy; przyczynia się do uznania historyczności naszej sytuacji. Innymi słowy, pomaga rozwijać umiejętności interpretowania i rozpoznawania przeszłości w formie historii. Świadomość historyczna rozwija także zdolność do wykorzystywania doświadczeń i rozumienia współczesnych sytuacji i tożsamości[6]. „Historia" nie jest sumą faktów z przeszłości, a znaczeniem, które tworzy się w procesie konceptualizacji i przetwarzania faktów. Można powiedzieć, że historia to „samopoznanie".

4. Spojrzenie na spuściznę przeszłości i przyszłość UE

Nie można wykorzystywać pamięci na szczeblu unijnym jako rodzaju miękkiej siły, by wyrażać stanowiska polityczne lub bronić politycznych interesów. Myślenie o historii jest formą orientacji w stosunku do teraźniejszości i przyszłości[7]. Dlatego też głównym celem nauczania historii powinno być kształtowanie świadomości historycznej jako zdolności zarówno zbiorowej, jak i indywidualnej.

Ogólnie rzecz biorąc, sprawozdanie jest wyrazem ideału „kultury pamiętania" i świadomości historycznej, która opiera się na wspólnych europejskich wartościach i praktykach mierzenia się z przeszłością, a jednocześnie pozwala uniknąć wszelkiego uproszczania historii.

[6] Popa, Nathalie (2023). „How Meaning Making Cultivates Historical Consciousness: Identifying a Learning Trajectory and Pedagogical Guidelines to Promote It" [Jak tworzenie znaczeń kształtuje świadomość historyczną: identyfikacja trajektorii uczenia się i wytyczne pedagogiczne służące jej promowaniu]. *The Social Studies* 114:4, s. 139–159, tu s. 142f.

[7] Nordgren, Kenneth (2019). „Boundaries of Historical Consciousness: a Western Cultural Achievement or an Anthropological Universal" [Granice świadomości historycznej: zachodnie osiągnięcie kulturowe czy antropologiczne uniwersalium]. *Journal of Curriculum Studies* 51:6, s. 779–797, tu s. 791.